

- malların t daviild  qaldıgı vaxtı qısalaraq məsrəfləri azaldır;
- məhsulun dəyərinin, faydalı cəhətlərinin müəyyən edilməsinə, ondan istifadənin məlumatlandırılmasına köməklik göstərir;
- yeni məhsul növünün yaradılmasına stimul yaradır.

 d biyyat:

1. Reklam haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 1997.
2.  l kb rov  . ., Zeynalov H. ., Kommerisya fəaliyyətində reklam. Bakı, 1999.
3. Axundb yli P.X. Reklam fəaliyyətinin təşkili. Bakı, 2005

AZAQSTAN RESPUBLİKASINDA AVTOMOBİL OLDARIN DAMYTU ƏNE ONY ARJYLANDYRU

Abdrauk P.M.

L.B.Гончаров атындағы Қазақ автомобиль-жол институты, Қазақстан

Мақалада автомобиль жолдарын дамытуды қаржыландыру мәселелері қарастырылады. Қазақстанның транзиттік әлеуетін тиімді жүзеге асыру еліміздің экономикалық саясатының негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Елдің тұрақты экономикалық өсімін қамтамасыз ету үшін сенімді автомобиль жолдары желілерін қалыптастыру қажет. Автомобиль жолдарын дамыту мәселелері және автожол шаруашылығын қаржыландырудың қазіргі кездегі жағдайы анықталған. Автомобиль жолдарын салу, қайта құрастыру және жөндеуді қаржыландыруды арттыру үшін тек мемлекеттік қаражаттарды ғана емес, сонымен қатар мемлекеттік емес қаражаттарды мемлекеттік-жеке әріптестік тетігі арқылы тарту ұсынылған. Мемлекеттік-жеке әріптестік жобасы бойынша ақылы автомобиль жолдарын жол салу және жөндеу жұмыстарының сапасын артт. Автомобиль жол желілерін сапасын жақсартуға экономикалық және құқықтық ықпал ету тұтқаларының негізгі бағыттары қарастырылған. Автожол инфрақұрылымын дамыту және қаржыландыру мәселелерін шешу бойынша ұсыныстар берілген.

Кез келген мемлекеттің экономикалық өсуі көліктік кешеннің дамуымен байланысты. Көлік кешенінің даму, соның ішінде автомобильдер жолдары кешенінің дамуы елдегі бірқатар мәселердің тиімді шешілуіне ықпал ететіні сөзсіз. Автомобиль жол саласы Қазақстанның тасымал жүйесі негізгі салаларының бірі болып табылады. Автомобиль жолдарын жақсарту арқылы еліміздің келесідей мәселелерінің оңтайлы шешу бағыттарын анықтайды:

- туризм саласын дамыту;
- халықтың жүріп-тұру қозғалысын арттыру;
- жүк тасымалы транзиттерін арттыру;
- жүк және адам тасымалдары бойынша жолдың жақсы болуымен байланысты жанар-жағар майдың аз кетуі, уақыттың үнемделуі салдарынан тасымалдау шығындардың кемуі;

- жол бойында болатын кездейсоқ жол апаттарының болуын төмендету, яғни жол қауіпсіздігін арттыру.

Сонымен қатар, автомобиль жолдарының жақсартылуы және халықаралық стандарттарға сай болуы елдің және халықаралық тасымалдау қызметтерінің артуына алып келеді. Бұл өз кезегінде экономикалық белсенділіктің артуына, өндірістің дамуына, халықтың жұмыспен қамтамасыз етілуіне, елдегі экономикалық көрсеткіштердің артуына ықпал етеді.

Мақаланың әдістемелік және теориялық негіздері ретінде отандық және шетелдік ғалымдардың автомобиль жолдарын қаржыландыру мәселесі бойынша еңбектерінің мәліметтері қарастырылды. Қазақстанда автомобиль жолдарын дамыту және қаржыландыруды зерттеу барысында салыстырмалы талдау әдістері, ғылыми танымдың индуктивтік және дедуктивтік әдістері қолданылды.

Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 17 шілдедегі N 245 Заңы Қазақстан Республикасында автомобиль жолдарын мемлекеттік басқарудың, оларды мемлекеттің және автомобиль жолдарын пайдаланушылардың мүдделерінде салудың, пайдаланудың және дамытудың құқықтық, ұйымдық және экономикалық негіздерін реттейді. Осы заңға сәйкес автомобиль жолы автомобильдердің және басқа да көлік құралдарының белгіленген жылдамдықпен, жүктемелермен, габаритпен үздіксіз, қауіпсіз жүрісін қамтамасыз ететін, автомобильдер жүрісіне арналған инженерлік құрылыстар кешені, осы кешенді орналастыру үшін берілген жер учаскелері және олардың үстіндегі белгіленген габарит шегіндегі әуе кеңістігі болып табылады [1].

Қазақстан территориясының географиялық орналасу ерекшелігін, яғни Азия мен Еуропаны байланыстыршы автомобиль жолдарының болуын тиімді пайдалану керек. Қазіргі халықаралық сауданың жаһандануы елдің транзиттік әлеуетін арттыруға мүмкіндіктер береді. Сонымен қатар автомобиль жолдары елдегі өндірістің тиімділігіне де көп әсерін тигізеді [2].

Қазақстанда автомобиль жолдары желісінің ұзындығы 128 мың км. құрайды, оның ішінде 89,7 мың км. жалпы пайдаланымдағы автомобиль жолдары болса, 42,4 мың км. шаруашылық автомобиль жолдары болып табылады.

Қазіргі кезде жалпы пайдаланымдағы автомобиль жолдары 1000 шаршы км. аумаққа 30,2 км., сондай-ақ 1000 тұрғынға 5,59 км. құрайды. Жалпы пайдаланымдағы автомобиль жолдары желісінде республикалық маңызы бар жолдардың ұзақтығы 2019 жылғы көрсеткіштер бойынша 24367 км., оның ішінде халықаралық маңызы бар жолдар 12301 км. және облыстық және аудандық маңызы бар жолдар 65365 км. құрайды [3].

Елімізде жалпы ұзақтығы 8258 км болатын алты негізгі халықаралық транзиттік дәліздер белгіленген: Өзбекстан шекарасы - Шымкент - Тараз - Бішкек - Алматы - Қорғас - Қытай шекарасы – 1137 км., Өзбекстан шекарасы - Шымкент - Қызылорда - Ақтөбе - Орал - Ресей Федерациясының шекарасы – 2048 км., Алматы - Қарағанды - Астана - Петропавл – 1669 км., Ресей Федерациясының шекарасы - Атырау - Ақтау - Түркіменстан шекарасы – 1420 км., Ресей Федерациясының шекарасы - Павлодар - Семей - Майқапшағай -

Қытай шекарасы – 1105 км., Астана - Қостанай - Ресей Федерациясының шекарасы – 879 км. Бірқатар дәліздердің өткізу қабілеттілігін пайдалану дәрежесі бойынша күрделі жөндеу жұмыстары жүргізілген.

«Республикалық деңгейде автомобиль жолдарын дамыту» бюджеттік бағдарламасын іске асыруға 2016 жылы – 327 002 456,0 мың теңге, 2017 – 266 028 873,5 мың теңге, 2018 жылы – 173 527 250,5 мың теңге, 2019 жылы – 184 402 715,0 мың теңге көлемінде қаржыландырылған.

«Ортақ пайдаланымдағы автомобиль жолдарын жөндеу және олардың сапасын жақсартуға бағытталған күтіп-ұстау бойынша жұмыстарды ұйымдастыру» бюджеттік бағдарламасын іске асыруға 2016 жылы – 100 620 287,3 мың теңге, 2017 – 167 359 258,0 мың теңге, 2018 жылы – 203 729 568,0 мың теңге, 2019 жылы – 270 613 635,0 мың теңге көлемінде қаржыландырылған. Ортақ пайдаланымдағы автомобиль жолдарын жөндеу және олардың сапасын жақсартуға бағытталған күтіп-ұстау бойынша жұмыстарды ұйымдастыруға бюджеттен бөлінетін қаржының жылдан жылға арту үрдісі байқалады [4, 5].

Қазіргі уақытта автомобиль жолдарының желісінің техникалық жағдайын қалпына келтіруге және қайта жаңалауға қаражаттар бөлінгенімен, олардың пайдалану шығындарына тиісті деңгейде назар аударылмайды. Бұл автомобиль жолдарының сапасыз жөнделуі салдарынан жөнделуді қажет ететін автомобиль жолдары артады. Осы жағдаймен байланысты жол жөндеу кәсіпорындарынан қойылатын талаптарды құқықтық деңгейде қатандату керек. Сондай-ақ жолдың техникалық деңгейін бақылап, қабылдап алатын бақылаушы органның да жұмыстарына сыбайлас жемқорлықты болдырмау негізінде заңдық талаптарды күшейту керек.

Нарықтық бәсекелестік қатынастары жағдайында автомобиль жолдарына сапалы қызмет көрсететін кәсіпорындардың маңыздылығын арттыру уақыт талабы болып табылады. Жол жөндеу кәсіпорындары арасында бәсекелестікті арттыра отырып, жол жөндеу жұмыстарына қойылатын талаптарды күшейту арқылы жоғарғы көрсеткіштерді қамтамасыз етуге болады [6].

Автомобиль жолдарының негізгі мәселелері – бұл жолдардың сапасының төмен болуы, оның техникалық жағдайының нашарлауы, автомобиль жолдарын күтіп ұстау және ағымдық жөндеу жұмыстары жеткілікті деңгейде жүргізілмеуі, жолбойы сервистік қызмет көрсетулердің нашар болуы. Бұл мемлекеттік қаржыландырудың жеткіліксіздігі, жол жөндеу кәсіпорындары арасындағы бәсекелестік жүйенің жолға қойылмауы, жол құрылысын қадағалау бойынша нормативтік құқықтық базаның әлсіздігі салдарынан туындаған мәселелер. Осы мәселелерді шешудің бір жолы автомобиль жолдарын жөндеу кәсіпорындарында заманауи, тиімділігі жоғары ресурс сақтайтын технологиялардың болуын қадағалау болып табылады.

Қазақстан Республикасында автомобиль жолдарының жақсартылуы, соның ішінде жол құрылысының дамуы, оның бәсекеге қабілетті әрі сапалы болуы оның жөндеу жұмыстарының қазіргі заманғы дамыған технологиялық жетістіктерді пайдалана отырып, жүргізетін жұмыстарға тікелей байланысты. Автомобиль жолдарының сапасына қазіргі жағдайда қалыптасқан мәселелер

елдің экономикалық жағдайына айтарлықтай әсер етеді.

Қазақстанның магистралды автомобиль жолдарының желісі, сондай-ақ халықаралық біртұтас көлік кеңістігін құрайтын жолдары арқылы еліміздің және өзге де елдерінің көліктері жүреді. Транзиттік тасымалдаушылар үшін халықаралық автокөлік дәліздерінің тартымдылығы жолдың сапалы болуымен қатар, жолбойғы сервис объектілерімен қамтамасыз етілуі мен сапалы қызмет көрсетулермен байланысты анықталады. Осымен байланысты транзиттік әлеуетті тиімді пайдалану және көлік қызметтерінің қалыптасқан нарықта тартымдылығын қамтамасыз ету қажет. Автомобиль жолдары бойынша тұтынушыларға қызмет көрсетуде жоғары сапа, жылдамдық және сенімділік қамтамасыз етілуі керек [7].

Халықаралық және республикалық маңызы бар жалпыға ортақ пайдаланылатын автомобиль жолдарын жөндеуді, күтіп-ұстауды және жол қызметін басқаруды қаржыландыру нормативтерімен белгіленген қаржыландыру аталған жұмыстарды толық деңгейде қамтамасыз ете алмайды. Автомобиль жолдарын күтіп ұстауға, ағымдық жөндеу жұмыстарын жүргізуге бөлінетін бюджеттік қаражаттардың жеткіліксіз болуымен байланысты жолдардың мерзімінен бұрын нашарлауы пайда болады. Осы жағдайларға байланысты қазіргі кезде ақылы автомобиль жолдарын қалыптастыру және мемлекеттік-жеке бизнес әріптестігі жобасы негізінде қаржы тарту жұмыстары жүргізілуде. Бұл бір жағынан, жұмсалған шығындардың негізделген бөлістірілуін қамтамасыз етсе, екінші жағынан автомобиль жолдарының сапасының артуына мүмкіндік береді.

Автомобиль жолдары саласын дамыту мен жақсартуда кешенді түрде келесідей бағыттарды ұсынуға болады:

- жол қатынастары жүйесін жетілдіру арқылы жолдардың сапасын арттыру және күрделі жөндеуден өткен жолдардың ағымдағы жағдайларын сақтауды нығайту;

- жол жөндеу қызметіндегі тиімділіктің болуын қамтамасыз ету және жөндеу қызметіндегі сапа деңгейін арттыру;

- жол жөндеу жұмыстары үшін қорларды мақсатты жобалау қаражаттарының жеткіліктілігін қамтамасыз ету;

- жол жұмыстарын орындау кезінде жолдың техникалық және экологиялық талаптарын қатаңдату, халықаралық стандарттарға сай болуына бақылауды қамтамасыз ету және олардың сақталмағаны үшін жауапкершілікті арттыру;

- мемлекеттік-жеке әріптестік жобасы негізінде орындалатын жұмыстарды құқықтық реттеу тетіктерін жетілдіру;

Қазақстанның географиялық орналасу жағдайы, территориялық аумағының кеңдігі, өндірістік күштердің орналасуы автомобиль жол тасымалын ел экономикасындағы маңыздылығын арттырады. Осымен байланысты автомобиль жолдары инфрақұрылымының жақсартуынан мемлекеттен де, кәсіпорындардан да жүргізілетін жұмыстарға жоғарғы жауапкершіліктің болуы талап етілуі қажет.

Әдебиеттер тізімі

1. Автомобиль жолдары туралы. Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 17 шілдедегі № 245-ІІ Заңы (2019.19.04. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) – <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z010000245>
2. Можаров В.В. Транспорт в Казахстане: современная ситуация, проблемы и перспективы развития. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2011. – 216 с.
3. ҚР индустрия және инфрақұрылымдық даму министрлігі автомобиль жолдары комитетінің статистикалық мәліметтері – <http://roads.miid.gov.kz/kk/pages/statistikalyk-dereker>
4. 2019 - 2021 жылдарға арналған республикалық бюджет туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2018 жылғы 30 қарашадағы № 197-VI ҚРЗ. – <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1800000197>
5. 2018 жылғы республикалық бюджеттің атқарылуы туралы талдамалы есеп – <http://dep-finansi.miid.gov.kz/kk/pages/2018-zhylgy-byudzhettik-bagdarlamalardyn-kishi-bagdarlamanyn-iske-asyrylyu-turaly-akparat>
6. Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі көлік стратегиясы – <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P050000075>
7. «Нұрлы жол» инфрақұрылымды дамытудың 2015 – 2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы – <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1400001400>

АЛМАТЫ ҚАЛАСЫНЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІНЕ КӘСІПОРЫНДАР ҚЫЗМЕТІНІҢ ӘСЕРІ

*Алмагамбетова С.Т. т.ғ.к., доцент
Дүйсенбай М.С. Эко-19-2 топ студенті
Естемесова А.М. Эко-19-2 топ студенті
Алматы технологиялық университеті*

Екі миллионнан астам халқы бар Алматы қаласы Қазақстанның ең ірі урбанизацияланған орталығы болып табылады. Алайда қаланың дамуы мен индустрияландыруы мегаполис аумағында экологиялық тепе-теңдіктің бұзылуына әкеледі. Қаланың таулы жердің етегінде орналасуы атмосфераның төменгі қабатында зиянды заттардың жиналуына, сонымен қатар тозаң қоспасының түзілуіне әкеліп соғады. Алматы қаласында ауаның, топырақтың техногенді әсерлеріне байланысты ауыр металдармен ластануы негізгі экологиялық мәселелердің бірі болып табылады. Олай болса атмосфералық ауаның, топырақтың құрамына талдау жасап, бөлінетін зиянды заттардың қоршаған ортаға әсері жан-жақты зерттеліп, ластауды болдырмаудың тиімді шараларын белгілеу бүгінгі күннің өзекті мәселесі болып табылады.

Алматы қаласында орта және ірі кәсіпорындар, электр станциялары, жеке үй құрылысы жүйесі автокөлікпен қатар қоршаған ортаны ластаудың қарқынды көздері болып табылады. Жылу энергетикасы объектілері ластаушы түтіндердің жиынтық көлемінің шамамен 7% тиесілі. А. С. Мадиеков, В. С. Чередниченко атмосфералық жауын-шашын мен қар жамылғысындағы ластаушы заттардың